

הסכם שיתוף פעולה מובנה וקבוע (PESCO)

הסכם שיתוף פעולה מובנה וקבוע (באנגלית: Permanent Structured Cooperation) הידוע גם בראשי התיבות - PESCO (פֶּסְקוֹ) אמון על האינטגרציה הצבאית של 26 מתוך 27 מדינות החברות באיחוד האירופי (כולן למעט מלטה) במסגרת מדיניות הביטחון וההגנה הכללית של האיחוד.¹

ההסכם נכנס לתוקף בתאריך 11 בדצמבר 2017 במטרה להעמיק את שיתוף הפעולה הצבאי בין מדינות האיחוד החפצות בכך ולקדם פיתוח משותף של העוצמה הצבאית של האיחוד. טיבו של ההסכם שונה מהסכמים קודמים של האיחוד האירופי בכך שהליך קבלת ההחלטות הראשוני לא נסמך על הצבעת פה אחד אלא על אימוץ חלקי של פרויקטים במסגרת ההסכם. בניגוד להסכמים אחרים באיחוד, ההחלטות שנקבעו באמצעות מנגנון פסקו מוגדרות כמחייבות.²

היסטוריה

התרחבות האיחוד האירופי עם חתימת אמנת מאסטריכט ב-1992 יצרה מתחים חדשים בין חברות האיחוד הטרי וחוסר קוהרנטיות מנהלית שלו. הצורך בהמשך אינטגרציה בתחומים שונים ומשברים דוגמת התפרצות מחלת הפרה המשוגעת בבריטניה וגל התרחבות חדש ב-2003/4 זירזו קריאות בתוך האיחוד לאימוץ של מערכת חקיקה גמישה יותר המערכת הקיימת אשר הסתמכה על הצבעות פה אחד לרוב תפקודה. ב-1997 אומצה אמנת אמסטרדם אשר הכניסה לאמנת מאסטריכט סעיף (סעיף מספר 31) אשר התיר למספר מדינות מצומצם (עד שליש מחברות האיחוד אשר מייצגות עד שליש מהאוכלוסייה האירופית) לקבל פטור מחוק אשר הן רואות לנכון להתנגד

לן.⁴³

¹Daniel Fiott, *Permanent structured cooperation: what's in a name?* (Paris: EU Institute for Security Studies, 2017), pp. 11-25.

² Ibid

³ Ibid, 11-12.

⁴ European Union, *Treaty on European Union (Consolidated Version), Treaty of Maastricht*, 7 February 1992. (Official Journal of the European Communities C 325/5; 24 December 2002.). Article, 31 (ex Article 23 TEU)

במישור הצבאי, אמנת מאסטריכט התחייבה על הקמה עתידית של מדיניות חוץ וביטחון, בדגש על הישענות על נאט"ו והאיחוד המערב-אירופי כגורמים העיקריים אשר יבטיחו את הביטחון באירופה. כתוצאה מכך, האמנה לא טרחה להגדיר תקציב משותף או גוף מאוחד במסגרת מדיניות החוץ והביטחון החדשה. המבנה הגמיש של האיחוד הכלכלי והמוניטרי של האיחוד האירופי (EMU) אשר נכלל באמנה, כלל סעיפים לפיהם השתתפות בארגון לא חויבה בעמידה במדדים של השקעה כלכלית ופוליטית אלה בחקיקה ועמידה בחוקי הארגון. מבנה אינקלוסיבי מסוג זה הוסב במסגרת אמנת ליסבון לתחום הצבאי עם הסכם פסקו.⁵

אמנת אמסטורדם (1999), יחד עם אמנת ניס (2001), הרחיבה את הפרמטרים של אמנת מאסטריכט לגבי שיתוף פעולה צבאי מוגבר. האמנות אישרו שיתוף פעולה לאחר הצבעה עם רוב מיוחד של 51% והגדירו כי שיתוף פעולה זה יופעל רק כאפשרות אחרונה ומבלי לחייב את המדינות אשר לא הצביעו בעד מלהשתתף. אמנה נוספת אשר לא אומצה לבסוף המשיכה לחייב החלטת פה אחד בנוסף להמלצה כללית לשימוש מוגבר בעתיד בהענקת פטורים, קידום תיאום ושיתוף פעולה הדדי בתחום הצבאי, הקמת סוכנות שלימים תהפוך לסוכנות ההגנה האירופית, קידום פיתוח משותף של אמצעי לחימה והתאמה של מנגנון שיתוף הפעולה לקונספט קבוצות הלחימה האירופיות.⁶

אמנת ליסבון והפעלת מנגנון פסקו

אמנת ליסבון איגדה את רוב המנגנונים מהאמנות השונות ומהחוקה האירופית תחת סעיפים 42.6 ו-46. לאחר אימוץ האמנה החלה תקופת המתנה בעקבות משבר החוב האירופי וחוסר קשב כללי באיחוד. כתוצאה מכך, לא נעשתה פעולה רצינית להפעלת המנגנון עד שנת 2016. משברים שונים דוגמת פלישת רוסיה לחצי האי קרים ב-2014, גלי הגירה לאיחוד בעקבות מלחמת האזרחים בסוריה, חוסר יציבות כללי של המזרח התיכון במסגרת האביב הערבי, שורה של אירועי טרור על אדמת אירופה, פרישת בריטניה מהאיחוד האירופי ובחירת דונאלד טראמפ לנשיאות ארצות הברית

⁵ Fiott et al, *Permanent structured cooperation*, pp. 12-14, 18

⁶ Ibid, 15-16

הדגישו את הצורך האירופי החמור במערכת סדורה של תיאום ושיתוף פעולה צבאי אשר תהיה עצמאית ממנגנוני הביטחון של נאט"ו.⁸⁷

לאחר החלטה של המועצה האירופית, המנגנון הופעל רשמית ב-11 בדצמבר, 2017. ההחלטה כללה בקשות להצטרפות לארגון מטעם כלל החברות באיחוד מלבד הממלכה המאוחדת, דנמרק (שתצטרף ב-2023) ומלטה בנוסף לקביעה של סמכויות על פרויקטים, ערכי הארגון, סמכות הביקורת על הפרויקטים השונים, מערכת היחסים עם גופים שונים במסגרת מדיניות הביטחון וההגנה הכללית האירופית, מימון פרויקטים ושיתוף פעולה עם צד שלישי.⁹

מבנה

העיגון החוקתי של מנגנון פסקו מעוגן בסעיפים 42.6, 44 ו-46 של האמנה לאיחוד אירופי, פרוטוקול מספר 10 של האמנה על תפקודו של האיחוד האירופי ובתיקונים שנעשו לאמנות על ידי אמנת ליסבון (סעיף 28).¹⁰

פסקו פועל על פי עקרון המיזוג הגמיש לפיו מדינה אשר בוחרת שלא להשתתף בארגון אינה מחויבת בהשלכות הכלכליות או החוקיות של הארגון אך אין לה זכות הצבעה במסגרתו ואסור לה לנסות לפעול נגד ההחלטה. במידה ומדינה מעוניינת להצטרף לארגון, עליה להודיע למועצת החוץ של מועצת האיחוד האירופי, לנציג העליון של האיחוד לענייני חוץ ומדיניות ביטחון ובנוסף שבקשתה תעבור הצבעה של רוב מיוחד בארגון פסקו. אותו הליך קיים גם כאשר ישנן קריאות לסלק מדינה מפסקו. אימוץ או ביטול של חוק כזה או אחר במסגרת הארגון תידרש להצבעה בפה אחד. קבוצות קטנות של מדינות מתוך פסקו רשאיות להתאגד למען פרויקט מסוים אשר הוגדר על ידי המועצה האירופית. המועצה אחראית על הליך קבלת ההחלטות של פסקו, קבלה או גירוש של מדינה

⁷ Ibid, 19-21

⁸ Eduardo Zamarripa, "The Permanent Structured Cooperation in the European Union. Its Real Potential Value", In: *Security and Defence in Europe*. (Eds.) Martin Ramirez and Jerzy Biziewski. (Cham: Springer, 2020), pp. 87-95.

⁹ Council of the European Union, Council Decision (CFSP) 2017/2315, establishing permanent structured cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States, 11 December 2017, (Official Journal of the European Union L 331/57, 14 December 2017).

¹⁰ Luigi Lonardo, *EU Common Foreign and Security Policy After Lisbon: Between Law and Geopolitics*, (Cham: Springer, 2023), p. 104.

מהארגון, תיעדוף פרויקטים, מימון ואישור של פרויקטים חדשים ובקרה על פרויקטים קיימים.¹³¹²¹¹

המזכירות הכללית של פסקו מורכבת מגורמים אשר הושאלו משירות החוץ האירופי, המטה הצבאי של האיחוד האירופי ושל סוכנות ההגנה האירופית. המזכירות אמונה על תקשורת בין האיחוד האירופי וכלל גורמי פסקו.¹⁴

מדינות משתתפות

אוסטריה, איטליה, אירלנד, אסטוניה, בולגריה, בלגיה, גרמניה, דנמרק, הולנד, הונגריה, יוון, לוקסמבורג, לטביה, ליטא, סלובניה, סלובקיה, ספרד, פולין, פורטוגל, פינלנד, צ'כיה, צרפת, קפריסין, קרואטיה, רומניה.

המדינות אשר בחרו שלא להצטרף עם הקמת פסקו כללו את מלטה, דנמרק והממלכה המאוחדת. דנמרק החליטה שלא להצטרף למדיניות הביטחון וההגנה האירופית ועל כן לא הצטרפה לפסקו (הצטרפה ב-2023¹⁵). הממלכה המאוחדת בדיוק החליטה לצאת מהאיחוד ועל כן לא טרחה להיכנס להסכם.¹⁶

שיתוף פעולה עם גורמי צד שלישי

ארצות הברית, בריטניה, קנדה ונורבגיה אושרו להצטרף לפרויקט המוביליות הצבאית. קנדה הצטרפה בנוסף גם לפרויקט NetLogHubs.¹⁷

¹¹ שרה קאהן-ניסן, *האיחוד האירופי: היסטוריה, מוסדות ומדיניות*, (רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, התשע"ז, 2016), עמ' 112.

¹² Fiott et al, *Permanent structured cooperation*, pp. 12, 18.

¹³ Lonardo, *EU Common Foreign and Security Policy After Lisbon*, pp. 104-107.

¹⁴ Fiott et al, *Permanent structured cooperation*, p. 33.

¹⁵ [EU defence cooperation: Council welcomes Denmark into PESCO and launches the 5th wave of new PESCO projects](#) (Accessed 13/6/2023)

¹⁶ Zamarripa, *Permanent Structured Cooperation*, p. 90

¹⁷ Council of the European Union, Council Decisions (CFSP) 2021/748, 2021/749, 2021/750, 2022/2244, 2023/385.

שם הפרויקט	קיצור	מדינות שותפות בפרויקט	תאריך אישור פרויקט
European Medium Altitude Long Endurance Remotely Piloted Aircraft Systems	MALERPAS / Eurodrone	גרמניה, צ'כיה, צרפת, איטליה, ספרד, צ'כיה	19 בנובמבר, 2018
European Attack Helicopters TIGER Mark III		צרפת, גרמניה, ספרד	19 בנובמבר, 2018
Counter Unmanned Aerial System	C-UAS	איטליה שוודיה, צ'כיה	19 בנובמבר, 2018
Airborne Electronic Attack	AEA	ספרד, צרפת, שוודיה	12 בנובמבר, 2019

¹⁸ <https://www.pesco.europa.eu/> (Accessed 13 June 2023), Permanent Structured Cooperation (PESCO)'s projects – Overview (Accessed 13 June 2023).

16 בנובמבר, 2021	גרמניה, צ'כיה, צרפת, הולנד	SATOC	Strategic Air Transport for Oversized Cargo
16 בנובמבר, 2021	ספרד, גרמניה, הונגריה, פורטוגל, רומניה, סלובניה	NGSR	Next Generation Small RPAS
16 בנובמבר, 2021	איטליה, צרפת	RSDS	Rotorcraft Docking Station for Drones
16 בנובמבר, 2021	איטליה, צרפת	SSW	Small Scalable Weapons
16 בנובמבר, 2021	צרפת, יוון, קרואטיה		Air Power
16 בנובמבר, 2021	צרפת, גרמניה, ספרד, שוודיה	FMTC	Future Medium- size Tactical Cargo
23 במאי, 2023	גרמניה, ספרד, איטליה, הונגריה, שוודיה	FSRM	Future Short- Range Air to Air Missile
23 במאי, 2023	צרפת, ספרד, איטליה, פינלנד	NGMH	Next Generation Medium Helicopter

ים

שם הפרויקט	קיצור	מדינות שותפות בפרויקט	תאריך פרויקט	אישור
Maritime (semi-) Autonomous	MAS MCM	בלגיה, אירלנד, יוון, צרפת, לטביה, הולנד,	6 במרץ, 2018	

	פולין, פורטוגל, רומניה		Systems for Mine Countermeasures
2018, במרץ	איטליה, יוון, פולין, פורטוגל	HARMSPRO	Harbour & Maritime Surveillance and Protection
2018, במרץ	יוון, בולגריה, אירלנד, ספרד, צרפת, קואטיה, איטליה, קפריסין	UMS	Upgrade of Maritime Surveillance
2018, בנובמבר	בולגריה, יוון, צרפת, איטליה, רומניה	DIVEPACK	Deployable Modular Underwater Intervention Capability Package
2019, בנובמבר	פורטוגל, ספרד, צרפת, שוודיה	MUSAS	Maritime Unmanned Anti-Submarine System
2019, בנובמבר	איטליה, יוון, ספרד, צרפת, רומניה	EPC	European Patrol Corvette
2021, בנובמבר	ספרד, איטליה, פורטוגל	4E	Essential Elements of European Escort
2021, בנובמבר	אסטוניה, צרפת, לטביה, רומניה	M-SASV	Medium size Semi-Autonomous Surface Vehicle

2023, במאי	גרמניה, הולנד	ATT	Anti-Torpedo Torpedo
2023, במאי	איטליה, גרמניה, ספרד, צרפת, פורטוגל, שוודיה	CSIP	Critical Seabed Infrastructure Protection

יבשה

אישור	תאריך פרויקט	מדינות שותפות בפרויקט	קיצור	שם הפרויקט
	2018, במרץ	איטליה, אירלנד, יוון, ספרד, קרואטיה, אוסטריה	DM-DRCP	Deployable Military Disaster Relief Capability Package
	2018, במרץ	איטליה, יוון, סלובקיה		Armoured Infantry Fighting Vehicle / Amphibious Assault Vehicle / Light Armoured Vehicle
	2018, במרץ	גרמניה, יוון, ספרד, צרפת, איטליה, קפריסין, הולנד, אוסטריה	EUFOR CROC	EUFOR Crisis Response Operation Core
	2018, בנובמבר	אסטוניה, בלגיה, צ'כיה, גרמניה, ספרד, צרפת	iUGS	Integrated Unmanned Ground System
	2018, בנובמבר	צרפת, בלגיה, קפריסין, שוודיה		EU Beyond Line Of Sight (BLOS) Land

			Battlefield Missile Systems
16 בנובמבר, 2021	יוון, צרפת, קפריסין	MBT- SIMTEC	Main Battle Tank Simulation and Testing Center
16 בנובמבר, 2021	צרפת, אסטוניה, איטליה, אוסטריה	EU MP	EU Military Partnership
23 במאי, 2023	אסטוניה, גרמניה, צרפת, איטליה, לטביה, הונגריה, הולנד, פינלנד, שוודיה	iUGS 2	Integrated Unmanned Ground Systems 2
23 במאי, 2023	צרפת, הולנד	CoBaS	Counter Battery Sensors
		EuroArtillery	(פרויקט מבוטל INDIRECT ^[1]) FIRE SUPPORT CAPABILITY

חלל

שם הפרויקט	קיצור	מדינות שותפות בפרויקט	תאריך פרויקט	אישור
EU Radio Navigation Solution	EURAS	צרפת, בלגיה, גרמניה, ספרד, איטליה, פולין	19 בנובמבר, 2018	

19 בנובמבר, 2018	איטליה, גרמניה, צרפת, ליטא, לוקסמבורג, הולנד, אוסטריה, רומניה	EU-SSA-N	European Military Space Surveillance Awareness Network
16 בנובמבר, 2021	גרמניה, ספרד, צרפת, ליטא, לוקסמבורג, הולנד, אוסטריה, רומניה	CoHGI	Common Hub for Governmental Imagery
16 בנובמבר, 2021	צרפת, גרמניה, ספרד, איטליה, אוסטריה, פולין, פורטוגל, רומניה	DoSA	Defence of Space Assets

סייבר, C4ISR

שם הפרויקט	קיצור	מדינות שותפות בפרויקט	תאריך פרויקט	אישור
European Secure Software defined Radio	ESSOR	צרפת, גרמניה, ספרד, איטליה, הולנד, פולין, פורטוגל, פינלנד	6 במרץ, 2018	
Cyber Threats and Incident Response Information Sharing Platform	CTISP	יוון, אירלנד, איטליה, קפריסין, הונגריה, פורטוגל	6 במרץ, 2018	
Cyber Rapid Response Teams and Mutual	CRRT	ליטא, בלגיה, אסטוניה, קרואטיה, הולנד, פולין, רומניה, סלובניה	6 במרץ, 2018	

			Assistance in Cyber Security
2018, במרץ	ספרד, גרמניה, צרפת, איטליה, לוקסמבורג, פורטוגל	EUMILCOM	Strategic Command and Control (C2) System for CSDP Missions and Operations
2018, בנובמבר	איטליה, צרפת		European High Atmosphere Airship Platform (EHAAP) – Persistent Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (ISR) Capability
2018, בנובמבר	יוון, קפריסין		One Deployable Special Operations Forces (SOF) Tactical Command and Control (C2) Command Post (CP) for Small Joint Operations

			(SJO) – (SOCC) for SJO
19 בנובמבר, 2018	ציכיה, גרמניה, ליטא	JISR	Electronic Warfare Capability and Interoperability Programme for Future Joint Intelligence, Surveillance and Reconnaissance
12 בנובמבר, 2019	גרמניה, צרפת, הונגריה, הולנד	CIDCC	Cyber and Information Domain Coordination Center
16 בנובמבר, 2021	אסטוניה, בולגריה, צרפת, איטליה, לטביה, לוקסמבורג, פינלנד	CRF	Cyber Ranges Federations
16 בנובמבר, 2021	פורטוגל, ספרד, צרפת, אוסטריה	AMIDA-UT	Automated Modelling, Identification and Damage Assessment of Urban Terrain

2023 במאי, 2023	פינלנד, אסטוניה, צרפת	ACCESS	Arctic Command & Control Effector and Sensor System
2023 במאי, 2023	שוודיה, אסטוניה, צרפת	ROCOMIN	Robust Communication Infrastructure and Networks

אימונים ובסיסים

שם הפרויקט	קיצור	מדינות שותפות בפרויקט	תאריך פרויקט	אישור
European Training Certification Centre for European Armies		איטליה, יוון	6 במרץ, 2018	
Helicopter Hot and High Training	H3 Training	יוון, איטליה, רומניה	19 בנובמבר, 2018	
Joint EU Intelligence School	JEIS	Greece, Cyprus	19 בנובמבר, 2018	
Integrated European Joint Training and Simulation Centre	EUROSIM	הונגריה, גרמניה, צרפת, פולין, סלובניה	12 בנובמבר, 2019	
EU Cyber Academia and Innovation Hub	EU CAIH	פורטוגל, ספרד, רומניה	12 בנובמבר, 2019	

12 בנובמבר, 2019	פולין, הונגריה	SMTC	Special Operations Forces Medical Training Centre
12 בנובמבר, 2019	רומניה, צרפת, איטליה	CBRNDTR	CBRN Defence Training Range
12 בנובמבר, 2019	רומניה, בולגריה, צרפת	EUNDC	European Union Network of Diving Centres
23 במאי, 2023	צרפת, ספרד, איטליה, הונגריה, פורטוגל	EDA-TA	European Defence Airlift Training Academy
	שוודיה, צרפת, סלובקיה	EUTEC	(פרויקט מבוטל) ^[1] EU TEST AND EVALUATION CENTRES

אינטגרציה צבאית

שם הפרויקט	קיצור	מדינות שותפות בפרויקט	תאריך פרויקט	אישור
European Medical Command	EMC	גרמניה, בלגיה, צ'כיה, אסטוניה, ספרד, צרפת, איטליה, לוקסמבורג, הונגריה, הולנד, פולין, רומניה, סלובקיה, שוודיה	6 במרץ, 2018	

<p>2018, 6 במרץ</p>	<p>גרמניה, בלגיה, בולגריה, יוון, ספרד, צרפת, קרואטיה, איטליה, קפריסין, ליטא, לוקסמבורג, הונגריה, הולנד, פולין, סלובניה, סלובקיה</p>	<p>NetLogHubs</p>	<p>Network of Logistic Hubs in Europe and support to Operations</p>
<p>2018, 6 במרץ</p>	<p>הולנד, בלגיה, בולגריה, צ'כיה, גרמניה, אסטוניה, יוון, ספרד, צרפת, קרואטיה, איטליה, קפריסין, לטביה, ליטא, לוקסמבורג, הונגריה, אוסטריה, פולין, פורטוגל, רומניה, סלובניה, סלובקיה, פינלנד, שוודיה</p>		<p>Military Mobility</p>
<p>2018, 6 במרץ</p>	<p>צרפת, בלגיה, ספרד, איטליה, סלובניה</p>	<p>EOF</p>	<p>Energy Operational Function</p>
<p>2018, 19 בנובמבר</p>	<p>אוסטריה, צרפת, קרואטיה, הונגריה, סלובניה</p>	<p>CBRN SaaS</p>	<p>Chemical, Biological, Radiological and Nuclear</p>

			Surveillance as a Service
19 בנובמבר, 2018	גרמניה, בלגיה, יוון, צרפת, לוקסמבורג, אוסטריה, פורטוגל, רומניה	GeoMETOC GMSCE	Geospatial, Meteorological and Oceanographic Support Coordination Element
12 בנובמבר, 2019	צרפת, גרמניה, ספרד, איטליה, הולנד, פינלנד	TWISTER	Timely Warning and Interception with Space-based TheatER surveillance
12 בנובמבר, 2019	צרפת, גרמניה, ספרד, פורטוגל, רומניה	MAC-EU	Materials and components for technological EU competitiveness
12 בנובמבר, 2019	צרפת, בלגיה, ספרד, פולין, רומניה, שוודיה	ECoWAR	Collaborative Warfare Capabilities
12 בנובמבר, 2019	צרפת, איטליה, רומניה	GLORIA	European Global RPAS Insertion Architecture System

2023 במאי, 2023	ספרד, בולגריה, צרפת, פורטוגל, פינלנד, שוודיה		ROLE 2F
	צרפת, גרמניה, ספרד, הולנד, צ'כיה, בלגיה		(פרויקט מבוטל) ^[1] CO-BASING

מקורות

- קאהן-ניסן, שרה. האיחוד האירופי : היסטוריה, מוסדות ומדיניות. רעננה : האוניברסיטה הפתוחה, התשע"ז (2016).
- Council of the European Union. *Council Decision (CFSP) 2017/2315, establishing permanent structured cooperation (PESCO) and determining the list of participating Member States*, 11 December 2017. Official Journal of the European Union L 331/57, 14 December 2017.
- Council of the European Union. *Council Decision (CFSP) 2021/748 on the participation of Canada in the PESCO project Military Mobility*, 6 May 2021. Official Journal of the European Union L 160/106, 7 May 2021.
- Council of the European Union. *Council Decision (CFSP) 2021/749 on the participation of the Kingdom of Norway in the PESCO project Military Mobility*, 6 May 2021. Official Journal of the European Union L 160/109, 7 May 2021.
- Council of the European Union. *Council Decision (CFSP) 2021/750 on the participation of the United States of America in the PESCO project Military Mobility*, 6 May 2021. Official Journal of the European Union L 160/112, 7 May 2021.
- Council of the European Union. *Council Decision (CFSP) 2022/2244 on the participation of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in the PESCO project Military Mobility*, 14 November 2022. Official Journal of the European Union L 294/22, 15 November 2022.
- Council of the European Union. *Council Decision (CFSP) 2023/385 on the participation of Canada in the PESCO project Network of Logistic Hubs in*

- Europe and Support to Operations*, 14 November 2022. Official Journal of the European Union L 53/14, 21 February 2023.
- European Union. *Treaty Establishing a Constitution for Europe*, 18 June 2004. Official Journal of the European Union C 310, 16 December 2004.
 - European Union, *Treaty on European Union (Consolidated Version), Treaty of Maastricht*, 7 February 1992. Official Journal of the European Communities C 325/5; 24 December 2002.
 - European Union, *Treaty of Nice, amending the treaty on European union, the treaties establishing the European communities and certain related acts*, 26 February 2001. Official Journal of the European Communities C 80/1, 10 March 2001.
 - European Union. *Treaty of Lisbon, Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community*, 13 December 2007. Official Journal of the European Union C 306, 17 December 2007.
 - Fiott et al. *Permanent structured cooperation: what's in a name?* Paris: EU Institute for Security Studies, 2017.
 - Friederich Kluth, Michael. "Collaborative Naval Procurement and Grand Strategy Post-Brexit". In: *Peace, Security and Defence Cooperation in Post-Brexit Europe: Risks and Opportunities*. (Eds.) Cornelia-Adriana Baciu and John Doyle. Cham: Springer, 2019, pp. 141-162.
 - Lonardo, Luigi. *EU Common Foreign and Security Policy After Lisbon: Between Law and Geopolitics*. Cham: Springer, 2023.
 - Zamarripa, Eduardo. "The Permanent Structured Cooperation in the European Union. Its Real Potential Value". In: *Security and Defence in Europe*. (Eds.) Martin Ramirez and Jerzy Biziewski. Cham: Springer, 2020. pp. 87-95.